

EGEDY GERGELY

**KONZERVATÍV GONDOLKODÁS ÉS POLITIKA AZ EGYESÜLT
ÁLLAMOKBAN**

AZ MTA DOKTORA FOKOZAT ELNYERÉSE ÉRDEKÉBEN BENYÚJTOTT ÉRTEKEZÉS

TÉZISEI

MTA II. FILOZÓFIAI ÉS TÖRTÉNETTUDOMÁNYOK OSZTÁLYA

2015

I. CÉLKITŰZÉSEK ÉS TUDOMÁNYTÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

Az értekezés szerzője azt a célt tűzte maga elé, hogy választ keressen arra a kérdésre, milyen szerepet vívott ki magának a konzervativizmus az amerikai politikai gondolkodásban. E kérdés annál is inkább megalapozottnak tűnt a számára, mert az Egyesült Államok történetéhez köztudomásúlag sokkal erősebben kapcsolódnak a dinamizmus és a változások képzetei, mint a konzervatív állásponté. Izgalmas kutatási feladat tehát annak a vizsgálata, hogy miként magyarázható a konzervativizmus jelensége a jövőorientált Újvilágban, s hogy a konzervativizmus meggyökerezésében milyen szerepet játszott az európai örökség, és milyen a specifikus amerikai környezet. Az amerikai konzervativizmus fejlődésének a vizsgálatában ugyanakkor bizonyos általánosabb érvényű tapasztalatok levonásának a szándéka is motiválta a szerzőt.

A célkitűzés kapcsán szólni kell a vizsgálódás időbeli keretéről is: az esztorténeti kutatások esetében ez igen gyakran komoly dilemmákat vet fel. A kutatás fókuszába az amerikai telepes gyarmatok függetlenné válásától a XX. század hetvenes éveig terjedő időszak került. A gyarmati időszak politikai gondolkodásának főbb sajátosságait a doktori mű csak vázlatosan tekintette át, a puritán örökség szerepét emelve ki, amely igen jelentős hatással volt Amerika szellemi fejlődésére. A másik időbeli határvonal meghúzását a szerző szemében az a megfontolás indokolta, hogy az 1970-es években nagy horderejű paradigmaváltás következett be az amerikai konzervatív gondolkodáson belül: a „hagyományos” konzervatív gondolkodással szemben domináns pozícióba került az ún. „neokonzervativizmus”. Ez az áramlat minőségileg oly sok új vonással rendelkezett, hogy indokoltnak tűnt külön kutatási témaként való kezelése.

A kérdéskör historiográfiai hátterét illetően elmondható, hogy a kutatás természetesen nem előzmények nélküli, de azon munkák száma, amelyek kifejezetten az amerikai konzervatív gondolkodás történetével foglalkoznak, még az Egyesült Államokban is viszonylag csekély. Azon művek száma természetesen nagyobb, amelyek az amerikai politikai gondolkodás történetének az egészét kívánták feltárni. Az előzmények között e helyütt a következő jelentős átfogó munkákat emelem ki: Alfons Beitzinger „*A History of American Political Thought*” (1978), Max Skidmore „*American Political Thought*” (1978), Richard Hofstadter mára már „klasszikussá” vált munkáját, „*The American Political Tradition*” (1948, 1985), és a Kenneth Dolbeare és Michael Cummings által szerkesztett, a

dokumentumokat alapos történelmi összefoglalással és kommentárokkal közlő, többször átdolgozott „*American Political Thought*” (2009) című kötetet.

Ami kifejezetten a konzervatív gondolkodás vizsgálatát illeti, a következő munkákat emelem ki az előzmények közül: Charles Dunn – David Woodard: *American Conservatism from Burke to Bush* (1991, átdolgozott változat: *The Conservative Tradition in America*, 2003); Robert Muccigrosso: *Basic History of American Conservatism*, 2001; Clinton Rossiter: *Conservatism in America*, (1962, 1982). Itt említem meg a doktori műben külön is elemzett Russell Kirknek az angol és amerikai konzervatív gondolkodás történetét intuitív módon feltáró, korszakos jelentőségűnek bizonyuló művét: *The Conservative Mind* (1953, 2008). Nagyobb korszakokat ölel át: Leonard Woods Laberee: *Conservatism in Early American History* (1959); Robert Green McCloskey: *American Conservatism in the Age of Enterprise, 1865-1910* (1964); Paul Gottfried: *The Conservative Movement* (1993) (az 1945 utáni korszak), valamint George H. Nash: *The Conservative Intellectual Movement since 1945* (2006).

A hazai szakirodalomban erről a témáról még nem készült monografikus feldolgozás, néhány fontos kérdést azonban már tárgyaltak magyar kutatók. Az amerikai konzervativizmus kezdeteit illetően Kontler László és Lévai Csaba végzett úttörő munkát (az előbbi az általa szerkesztett konzervativizmus-kötetben: *Konzervativizmus, 1593-1872* (2000), az utóbbi az *Új rend egy új világban. Dokumentumok az amerikai politikai gondolkodás történetéhez* (1997) című szöveggyűjteményével és *A republikanizmus-vita* (2003), című könyvével. A XX. század utolsó harmadában kibontakozott neokonzervativizmusról Békés Márton készített alapos monográfiát *Amerikai neokonzervativizmus. Kisiklott ellenforradalom* címmel (2008), Mándi Tibor pedig a „politikai tudás” problémáiról készített elemzést az angolszász konzervatív gondolkodás vonatkozásában: *Ideológia és hagyomány. A politikai tudás problémája az angolszász konzervatív és neokonzervatív politikai gondolkodásban* (2012).

Az amerikai konzervativizmus egyes jelentős gondolkodói kapcsán ugyancsak készültek hazai feldolgozások, de ezek száma viszonylag csekély. Lévai Csaba John Adamsról készített elemzést, Lánczi András Leo Straussról, Balogh László Levente és G. Fodor Gábor Eric Voegelinről, Mezei Balázs Molnár Tamásról. Valamennyiüket figyelembe vettem, és hasznosítottam. A politikai gondolkodás általános történetének hazai feldolgozásai közül kettőre támaszkodtam: Bayer József: *A politikai gondolkodás története* (2003) és Lánczi András: *A XX. század politikai filozófiája* (2000) című műveire. A munkában segített

Magyarics Tamásnak az USA történetéről írott monográfiája (Az Egyesült Államok története, 1914-1991, 2008) és Bollobás Enikőnek az amerikai irodalom történetéről készített összefoglalása is (Az amerikai irodalom története, 2006).

II. FORRÁSOK ÉS MÓDSZEREK

Az eszmetörténeti jellegű kutatások Magyarországon a rendszerváltást követően kaptak lendületet, logikus összefüggésben azzal a ténnyel, hogy megszűnt az 1989 előtt érvényesített ideológiai monizmus, és az új, demokratikus politikai berendezkedés nem csak lehetővé tette, hanem igényelte is a nyugati politikai gondolkodás különböző ágainak a feltárását és a hazai politikai gondolkodásba történő beemelését. A doktori mű alapjául szolgáló kutatás ebbe a vonulatba tartozik. Az amerikai konzervativizmus történetének a feldolgozásában a szerző, akárcsak a brit konzervativizmusról készített munkája során, az elsődleges források felhasználására alapozta munkáját. A vizsgált eszmetörténeti téma kontextusában ez mindenekelőtt azt jelentette, hogy a konzervatív tradíciót megalapozó és továbbfejlesztő gondolkodók saját munkáinak az elemzésére törekedett. A szerző abban a szerencsés helyzetben volt, hogy a vizsgálatba bevont, általa meghatározó jelentőségűnek tekintett gondolkodók szinte valamennyi műve már kiadott formában elérhető volt. Ugyancsak elérhetőek voltak már publikált formában az érintett gondolkodók önéletrajzi jellegű írásai is, sok esetben a levelezésükkel együtt. Az egyes gondolkodókkal kapcsolatos családi levéltárakban folytatott kutatás bizonyára még árnyaltabbá tehetné volna a képet, de a kitűzött cél megvalósításához a rendelkezésre álló források bősége elégségesnek bizonyult, annál is inkább, mivel a doktori mű nem egyik vagy másik gondolkodó középpontba állítására törekedett, hanem egy eszmetörténeti hagyomány fejlődésének és karakterének a felvázolására.

Az eszmetörténeti jellegű kutatásokban, kicsit leegyszerűsítve fogalmazva, két különböző módszer vált széles körben alkalmazottá - s a szerző tudatában volt annak, hogy mindegyik tartogat veszélyeket a kutató számára. Az egyik a vizsgált szövegek „autonómiája” mellett áll ki: e megközelítést a legkövetkezetesebben Leo Strauss képviselte, kidolgozva az ún. „szoros olvasat” követelményét. Tömören fogalmazva ez azt írja elő, hogy a vizsgált szövegek értelmezésében mindig és kizárólag a szerző saját felfogásából kell kiindulni, vagyis az értelmezésbe nem emelhetők be más szempontok – olyanok pedig különösen nem, amelyek az interpretátor saját korához tartoznak.

E szempont figyelembe vételének a jogosságát elfogadva a doktori mű szerzője következetesen törekedett arra, hogy elemzéseiben a szóban forgó gondolkodók saját írásait vegye alapul, a feldolgozásoknak és kommentátoroknak csak másodlagos szerepet tulajdonítva. E követelmény azt is jelentette a számára, hogy – leküzdve az ennek kapcsán gyakran felmerülő csábítást – ne magyarázzon bele a szövegekbe olyan gondolatokat, amelyeket azok valójában nem tartalmaznak. Ebből fakadóan nem kívánhatta a koherencia kimutatását ott, ahol az hiányzott, azzal a lehetőséggel viszont élt, hogy ha egy megállapítás értelmezésére az adott szerző egy másik munkájában talált magyarázatot, azt beemelte és hasznosította az interpretációban. Az elmélet „kereksége” érdekében azonban sohasem kívánta feladni a történeti hűséget.

E megközelítés – számos előnye mellett – ugyanakkor azzal a veszéllyel jár, hogy leértékeli a szövegek keletkezésében közreható külső tényezőket. Az eszmetörténet-írás másik hagyományos iránya ezért a történeti-társadalmi kontextus figyelembe vételének a fontosságára helyezi a hangsúlyt. A doktori mű elkészítése során a szerző maga is meg volt győződve arról, hogy a művek háttérének, megszületésük körülményeinek az ismerete nélkül nehéz, ha ugyan egyenesen nem reménytelen hiteles interpretációt adni. Egyetértett tehát az eszmetörténet-írás „cambridge-i iskolájának” tekintélyes képviselőjével, Quentin Skinnerrel abban, hogy a „kontextuális olvasás” jelentős segítséget nyújthat abban, hogy elkerüljük a szövegek önmagukra összpontosító megközelítéséből fakadó hibákat. A különböző korszakokban és helyzetekben ugyanis ugyanazokat a fogalmakat gyakran igen eltérő jelentéssel használták, a nyelvi minták és fordulatok helyes értelmezéséhez nélkülözhetetlen tehát a történelmi háttér ismerete. Ezen igyekezetében, a történeti kontextus megértése és érzékeltetése érdekében a szerző támaszkodott az amerikai társadalom és kultúra történetéről kiadott dokumentum-gyűjteményekre és monográfiákra, tanulmányokra, továbbá az internetről letölthető, alapítványok által kezelt anyagokra.

A módszertani-megközelítésbeli szempontok közül érdemes még kiemelni a „szerzői kontextus” figyelembe vételét is. Ez a szerző azon meggyőződéséből fakadt, hogy a szövegek pontos értelmezéséhez szükséges, de nem elegendő a nagy vonalakban vett történelmi háttér ismerete: nélkülözhetetlen a vizsgált gondolkodók saját életpályájának és egyéniségének legalább valamelyes ismerete is. Az anyaggyűjtés során ezért a szerző fontosnak tartotta, hogy a vizsgált gondolkodók életútjával is megismerkedjen és az így nyert információkat hasznosítsa a szövegek elemzésében. E szempont magyarázza, hogy a munkában rövid életrajzi kitekintések, utalások is szerepelnek – esetenként talán méltatlanul is röviden. A

munka tehát arra törekedett, hogy a szövegek „szoros olvasatának” követelményét összhangba hozza a történelmi kontextus és az individuális tényezők figyelembe vételének a kívánalmaival.

III. A DOKTORI MŰ FŐBB EREDMÉNYEI

Ahogy fentebb már szó volt róla, az amerikai konzervatív gondolkodás egészének az áttekintésére az Egyesült Államokban is viszonylag kevés munka vállalkozott; a doktori mű elsődleges eredménye, újdonság-értéke így abban jelölhető meg, hogy a hazai szakirodalomban elsőként kísérli meg feldolgozni e fontos témát. A szerző véleménye szerint kutatásának az eredményei több területen is hasznosíthatók.

Hasznosíthatók egyrészt a tágabb értelemben vett „amerikanisztika”, vagyis a kifejezetten az USA történelmére és kultúrájára irányuló kutatásokban. A munka egyértelműen bizonyítja, hogy bár az amerikai közgondolkodásban az európai értelemben vett liberalizmus játszott a fő szerepet, a konzervativizmus is szerves része volt, ha koronként változó súllyal is, az amerikai politikai gondolkodásnak és diskurzusnak. A II. világháború után kezdődő „konzervatív reneszánszról” szóló rész pedig azt is bemutatja, hogy a XX. század második felére a konzervativizmus már nem csupán a politikai gondolkodás egyik áramlataként volt jelen, hanem fokozatosan és látványosan erősítette pozícióját, és ezáltal végül lehetővé tette a „neokonzervatív forradalom” győzelmét és Ronald Reagan politikai sikerét.

Az elvégzett vizsgálatok ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy a konzervativizmus nem egyszerűen az európai örökség részeként volt jelen az Egyesült Államok életében, hanem, különösen a XX. századra, maga is „amerikanizálódott”, abban az értelemben, hogy tematikájában és válaszaiban az amerikai valósághoz, az amerikai közeghez igazodott. Az árnyalt megközelítés azonban e tekintetben is nélkülözhetetlen: a vizsgálódás azt is egyértelművé teszi, hogy az Észak és Dél politikai gondolkodása között igen jelentékeny különbség alakult ki. A Dél világával és tematikájával a hazai történelemtudományi - társadalomtudományi kutatás különösen keveset foglalkozott, a szerző ezért fontosnak tartotta a déli konzervativizmus sajátosságainak a bemutatását, az északi „fősodortól” való eltérésének érzékeltetését.

A doktori munka részletesen dokumentálja, hogy az a körülmény, miszerint az Egyesült Államoknak nem volt feudális múltja, semmiképp sem zárta ki az *amerikai*

konzervativizmus megszületésének a lehetőségét. E megállapítás nem mond ellent annak, hogy az amerikai konzervatív tradíció is része az euroatlanti civilizáció hagyományának, része annak az örökségnek, amelyet Leo Strauss a „nagy tradíció” fogalmával illetett. A doktori mű ezért is hangsúlyozza, hogy a konzervatív gondolkodás amerikai változata számos ponton kapcsolódik az Óvilágban fogant nyugati civilizációhoz – ám ugyanakkor a konzervatív gondolkodásnak egy „*sui generis*” formája.

S e gondolat át is vezet a kutatási eredmények másik fontos csoportjához, ahhoz, amely az amerikai konzervativizmus fejlődésének a vizsgálatával a modern konzervativizmus általános sajátosságainak és tendenciáinak a jobb megértéséhez nyújt segítséget. Az amerikai tapasztalatok e szemszögből történő vizsgálata a kutatási célkitűzések között is hangsúlyozott módon szerepelt. A konzervativizmusnak nincs univerzális érvényű modellje, erről a doktori mű szerzője nem feledkezett meg, de van néhány olyan lényeges vonása, amely többé-kevésbé mindegyik változatában megjelenik. Az amerikai politikai gondolkodás konzervatívként jellemezhető ágában valójában mindazok a problémák és dilemmák felmerülnek (és valamiféle válaszra találnak), amelyek az Óvilágban is foglalkoztatták a politikai gondolkodókat. Az emberi természet megítélése, az egyenlőség és egyenlőtlenség dilemmája, a szabadság és az autoritás egymáshoz való viszonya, a társadalom alakíthatósága és a változások kívánatos üteme, a tömegek szerepe és a demokrácia értékelése csupa olyan kérdés, amellyel az amerikai konzervatívok már a XIX. század első felében szembesültek, s amelyekkel a XX. század második felében is viaskodtak. Válaszaik kimutathatóan árnyalják és gazdagítják a konzervatív pozíció érvkészletét; a konzervativizmus „magelemeinek” a vizsgálatához az amerikai tradíció feltárása tehát sokat hozzá tud tenni. Ennek kiemelése a doktori mű egyik fontos eredménye. Az amerikai tapasztalat megmutatja például, hogy a hagyomány előtérbe állítása, amelyet az Óvilágban a konzervatív gondolkodás nélkülözhetetlen attribútumának tekintettek, nem szükségszerűen tölti be a „magelem” funkcióját. Az emberi természetről alkotott pesszimista felfogás viszont az amerikai konzervativizmusban is meghatározó jelentőségűnek, más eszmerendszerekkel szemben éles törésvonalnak bizonyult.

A modernitás értékelésének, vívmányai és kudarcai elemzésének mára igen gazdag és szerteágazó szakirodalma jött létre. A modernitás visszasságainak konzervatív szellemiségű bírálatában fontos szerep jutott az amerikai - és az Amerikába emigrált – szerzőknek: az ő hozzájárulásuk bemutatása ugyancsak a kutatás eredményei közé tartozik. A XX. század közepére kibontakozott amerikai „konzervatív reneszánsz” jelentős alkotásainak az ismerete

nélkül csak felettebb hiányos képet rajzolhatnánk fel a nyugati modernitás teljesítményének az értékelését illetően.

IV. A DOKTORI MŰ TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

1. Brit konzervatív gondolkodás és politika, Budapest, Századvég, 2005, 291. old.
2. Az amerikai konzervativizmus gyökerei. A Föderalista és John Adams, Magyar Szemle, 17.évf. 1-2.sz. (2008), 18-40. old.
3. Calhoun és az „egyetértő többség” elve, Kommentár, 3. évf. 4. sz. (2008), 41-53.old.
4. Cooper: „Az amerikai demokrata”, Valóság, 51. évf. 7. sz. (2008), 1-10.old.
5. Irving Babbitt, a korlátok szószólója, Valóság 52. évf. 11. sz. (2009) 1-11. old.
6. Kozmopolita antiliberalizmus: Santayana, Kommentár, 4. évf. 5. sz. (2009), 22-33.old.
7. Az amerikai Tocqueville: Henry Adams, Magyar Szemle, 18. évf. 9-10.sz. (2009), 26-48.old.
8. A laissez-faire konzervativizmus szociológiája: Sumner, Társadalomkutatás, 27.évf. 3. szám (2009), 261-273. old.
9. Katolicizmus és konzervativizmus: Orestes Brownson, Vigilia, 74. évf. 6. sz. (2009), 415-422. old.
10. Ellenségünk az állam? A.J. Nock állam-felfogása Állam-és Jogtudomány, 51.évf. 4.sz. (2010), 449-459.old.
11. A Dél konzervativizmusa: az Észak agrárius kritikája, Kommentár, 5. évf. 5.sz. (2010), 3-16. old.
12. A demokrácia arisztokráciája? Paul Elmer More a „természetes arisztokrácia” szükségességéről, in: Háda Béla, Ligeti Dávid, Majoros István, Maruzsa Zoltán, Merényi Krisztina (szerk.): Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80. éves, Budapest, ELTE Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2010, 143-151.old.
13. Metternich mint elv, Öt kontinens, 2011, 253-264, 253-264.old.
14. Konzervativizmus kontra konzervatívok? Viereck „új konzervativizusa”, Századvég, 16. évf. 61. sz. (2011), 107-126.
15. A nominalizmus zsákutcája? Weaver a modernitás kudarcáról, Kommentár, 6. évf. 1.sz. (2011) 94-107. old.
16. Az irigység rendszere? Mencken a demokráciáról, De iurisprudentia et iure publico (Jog- és politikatudományi folyóirat, online), 5. évf. 1. sz. (2011), 74-85. old.

17. Oppenheimer az államról, in: Rácz Lajos (szerk.): *Magister Scientiae et Reipublicae. Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor tiszteletére 70.születésnapja alkalmából*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2011, 9-23. old.
18. Igazságosság kontra állam: Anthony de Jasay államelmélete, *Pro Publico Bono: Állam-és Közigazgatás-tudományi Szemle*, 2011, Klnsz. 2, 95-110. old.
19. Robert Nisbet: közösség vagy állam?, *Kommentár*, 7. évf. 1. sz. (2012), 3- 15. old.
20. Peter Viereck's View of Metternich's Conservative Internationalism, *West Bohemian Historical Review*, 3. évf. 1.sz (2012), 133-147.
21. Plebejus konzervativizmus amerikai változatban: Willmoore Kendall, *Kommentár*, 7. évf. 5. sz. (2012), 22-34.old.
22. Önérdék kontra közérdek: Niebuhr az emberi természetről, *Valóság*, 55.évf. 10. sz. (2012), 1-9.old.
23. Természetjog kontra történelem. Leo Strauss Edmund Burke-ről. In: Majoros István, Faragó Gábor, Forgó Zsolt, Háda Béla, Madarász Anita (szerk.) *Háborúk, békék, terroristák. Székely Gábor 70 éves*, ELTE BTK Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 2012, 95-104. old.
24. History as the Decline of Community: Nisbet on Modernity, *Romanian Journal of Modern History*, 3.évf. 1. sz. (2012), 73-92.old.
25. A „morális képzelet” konzervativizmusa: Kirk, *Századvég*, 18. évf. 69. sz. (2013), 75-96. old.
26. Gottesmord and Modernity: Voegelin on the Order of History, *Romanian Journal of Modern History*, 4.évf. 1. sz. (2013), 53-69.
27. Rendtudomány és a politika új tudománya: Voegelin olvasata, in: Balogh László Levente – Nagy Levente (szerk.) *Konzervatív reflexiók: reflexiók a konzervativizmusra*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015, 11-32. old.